

[telif makale]

el-Burhân'ın Aidiyet Problemi

M. Bahaüddin İSLAMOĞLU

erciyes üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü doktora öğrencisi
{ bahauddinislamoglu@gmail.com }

ERUIFD

[2013 / 2, SAYI: 17, SAYFA: 79-89]

ÖZ

Bu çalışmada El-Burhân'ül- Kâşif an İ'câzi'l-Kur'ân adlı eserin Dede İbnü'z-Zemlekânî'ye mi yoksa torun İbnü'z-Zemlekânî'ye mi ait olduğu hususu ele alınmakta ve söz konusu eserin muhtevasıyla birlikte Dede ve Torun Zemlekânî hakkında teferruatlı bilgiler verilmektedir.

Bugüne kadar İ'cazü'l- Kur'an alanında ufkumuzu ve gönül dünyamızı aydınlatan birçok eser kaleme alınmış olup bu eserlerin en önemlilerinden biri de İbnü'z-Zemlekânî'ye ait olan El-Burhân'ül Kâşif'tir. İbnü'z-Zemlekân (651/1253) bu eserinde Cürcanî'nin tarzını benimsemiş ancak İ'cazü'l-Kur'an'a ait mes'eleleri ele almakla yetinmeyip aynı zamanda eserinde kelâm, tasavvuf, usûl-ü tefsir ve fıkıh'a ait konulara da yer vermiştir.

Bu seçkin eserin müellifi İbnü'z-Zemlekânî ise Dimeşk'in (Bugünkü Şam) güneyinde bir köy olan Zemlekân'da doğmuştur. İlmin her çeşidinde söz sahibi, son derece zekî ve çalışkan bir âlim ve aynı zamanda nazmı da kuvvetli bir şair olan Zemlekânî bir süreliğine kadılık da yapmış ve Dimeşk'te vefat etmiştir.

Eserin diğer mühim bir yönü ise Dede Zemlekânî ile torun Zemlekânî arasında bir aidiyet problemine sebep teşkil etmesidir. Bize göre bu problemin temelinde Torun Zemlekânî'nin de (727/1327) tıpkı dedesi gibi Dimeşk ve çevresinde yaşamış ve yine dedesi gibi ilim ve faziletiyle temayüz etmiş olması yatmaktadır.

İşte dede ile torun Zemlekânî arasında aidiyet problemi ile gündeme gelen ve yapılan araştırmalar neticesinde Dede Zemlekânî'ye ait olduğu net bir şekilde anlaşılan ve müellifin beyan harikası mukaddimesini de barındıran bu kıymetli eser âidiyet noktasında gerçek sahibini bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *el-Burhân, Zemlekânî, İ'cazü'l-Kur'an.*

The Belongingness Problem of Al-Burhân

ABSTRACT

In this study, it is discussed that the work called Al-Burhan belongs to the grandfather or the grandson of Zemlekânî and exhaustive information about the content of this work and the grandfather and the grandson of Zemlekânî are given.

Many works have been written under the title of I'cazü'l-Qur'an so far. Among these Works, Al-Burhân which belongs to Ibnu'z-Zemlekânî is one of the most important ones. In this work, Ibnu'z-Zemlekânî (651/1253) adopted the style of Curcani, dealt with the issue of I'cazü'l- Qur'an, and in addition to them has included the issues of theology, mysticism and fiqh.

Ibnu'z-Zemlekânî, the author of this outstanding work was born in a village called Zemlekânî that is south of Şam (Damascus today). He was an intelligent

and hardworking scholar, a powerful poet and has also served as a judge for a while. He died in Şam (Damascus).

One other important feature of this work is that it represents an belongingness problem between the grandfather and the grandson of Zemlekânî. The heart of this problem is that on one hand the grandson Zemlekânî (727/1327) lived in and around Şam (Damascus), on the other hand like his grandfather and also he was known for his knowledge and virtue as his grandfather.

This work became a current issue with the problem of belongingness to the grandfather or the grandson Zemlekânî and according to the researches it has been understood clearly that it belongs to his grandfather. So, this precious work which includes a great introduction found its rightful owner with relation to ownership point.

Keywords: *Al-Burhân, Zemlekânî, İ'cazu'l-Qur'an.*

Giriş¹

Günümüze kadar İ'câzü'l-Kur'an alanında birçok eser kaleme alınmıştır. Kaynaklarımız bize bu eserler ve müellifleri hakkında çok değerli bilgiler sunmaktadır. Fakat şu da bir gerçektir ki bu eserlerden bir kısmı ülkemizde tanınmamaktadır. Bunlardan birisi de müellifimiz Kemâlüddin Abdülvahid b. Abdülkerim ez-Zemlekânî'ye (651/1253) ait olan El-Burhânü'l-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'an adlı eseridir.

Ayrıca müellifimizle aynı ismi taşıyan torunu arasında bazı eserlerin aidiyet problemi söz konusudur. Ez-Zemlekânî künyesi ile anıldıkları için dedeye ait bazı eserler ilim dünyasında şöhreti daha yaygın olan torununa nispet edilmiştir. Zira bu iki müellifin künyeleri farklı olsa da nispetleri aynıdır. Şöyle ki; Dede (Ebu'l-Mekârim Kemâlüddin Abdülvahid b. Abdülkerim ez-Zemlekânî v. (651/1253) torun ise (Ebu'l-Meâli Kemâlüddin Muhammed b. Ali ez-Zemlekânî v. (727/1327) dir. Günümüzde yazılan ansiklopedilerde bile bu yanlışla düşüldüğü görülmektedir. Biz de yaptığımız bu çalışmayla bir hatanın düzeltilmesini ve hak sahibine hakkının teslim edilmesini temin etmiş olmayı ümit etmekteyiz.

1. Dede Zemlekânî Kimdir?

Dede Zemlekânî, Kemâlüddin Ebu'l-Mekârim Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Kerîm (bin Halef) ² (bin Nebhân) ³ el-Ensârî es-Semmâkî ed-Dimeşkî eş-Şâfiî ez-

¹ Bu çalışma, ERÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalında tamamlanan, "Kemalüddin Abdülvahid b. Abdülkerim ez-Zemlekânî (v. 651/1253) ve el-Burhânü'l-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'an Adlı Eseri" (Kayseri 2014), isimli Yüksek Lisans tezimizden üretilmiştir.

² Ez-Zemlekânî, Kemâlüddin Abdülvâhid b. Abdülkerîm, *el-Mücd fi İ'câzi'l-Kur'âni'l-Mecîd li-ibn-i Hatib-i Zemlekân*, Şa'bân Salâh (Thk.), Garib Matbaası, Kahire 2007, s. 9.

³ Takıyyüddin Ahmed bin Ali el-Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk liMa'rîfet-i Düveli'l-Mülûk*, (Tashih M. Mustafa Ziyâde), Kâhire Üniv. Yay., Kahire 1956, c. II, s. 389.

Zemlekânî'dir⁴. Zemlekân, Dimeşk'in⁵ güneyinde bir yerleşim yeridir⁶. Şam Ehli, bu kelimeyi "Zemelükâ" olarak kullanır⁷. Zemlekânî ilmin her çeşidinde kuvvet sahibi, ilmü'l-meânî, beyan ve edebiyatta imam, son derece zeki, çalışkan ve pratik bir âlim⁸ ve aynı zamanda nazmı kuvvetli bir şairdir⁹. Dimeşk'e bağlı Havran'a yakın bir belde olan Sarhad'ta kadılık yaptı ve bir süre Baalbek'te¹⁰ ders verdi¹¹. Hicrî 651(1253) yılının Muharrem ayında Dimeşk'te vefat etti¹² ve Sûfiyye kabristanına defnedildi¹³. "Ebu'l-Mekârim" ve "Ebû Muhammed" künyesiyle¹⁴ anılan müellifimiz aynı isimle bilinen torun İbnü'z-Zemlekânî (v. 727/1327)'den farklı olarak "İbn'ü Hatîb-i Zemlekân"¹⁵ olarak şöhret bulmuştur. Sahâbî Ebû Dücâne Simâk bin Harâşe El-Ensârî'nin soyundan geldiği için de "Simâkî" nisbesiyle anılır¹⁶. Zemlekânî'nin Alâüddin¹⁷ (Ebü'l-Hasen Alî¹⁸) isminde bir oğlu vardı. Kıymetli bir imam, çok saygı duyulan ve güzel yaratılışlı bir kimse idi. Ümeyniyye'de ders verdi ve Hicrî 690 yılı Rebûlevvel ayında vefat etti¹⁹. Alâüddin

⁴ Ez-Zemlekânî, Kemâlüddin Abdülvâhid b. Abdülkerîm, *el-Burhânü'l-Kâşif an İcâzi'l-Kur'ân* s. 12; Abdürrahîm el-Esnevâ, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997, s. 310.

⁵ Dimeşk, günümüzde Şam kelimesiyle ifade edilen ve genel olarak tüm Suriye bölgesinde bulunan şehirleri ifade etmede kullanılan bir kelimedir (Cengiz Tomar, "Şam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yay., İstanbul 2010, c. 38, s. 311).

⁶ *el-Burhân*, s. 12; *el-Müccid fi İcâzi'l-Kur'âni'l-Mecid*, s. 9.

⁷ *el-Burhân*, s. 12 dipnot 2.

⁸ *el-Burhân*, s. 12; Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât Fî Tabakâti'l-Lügaviyyine ve'n-Nühât*, (Tahkik M. Ebü'l-Fadl İbrahim), Halep(?)1965,c. 2, s. 119; Ebû Felâh Abdü'l-Hayy b. el-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâr-i Men Zeheb*, el-Mektebe et-Ticârî, Beyrut, c. 5, s. 250.

⁹ *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 310.

¹⁰ Lübnan'ın Bika' (Beka') vadisinde tarihî bir şehrin adıdır. Şehrin tarihine bakıldığında, Kenânilerin baş tanrısı olan Ba'l ile ilişkisinin olduğu, bu tanrıya ibadet edilen merkez olması hasebiyle Beka'nın Ba'l'i anlamında Arapça Ba'lebek ya da Baalbek olarak kullanıldığı görülmektedir (İdris Bostan, "Ba'lebek", *DİA*, Cilt 5, s. 9).

¹¹ *el-Burhân*, s. 12; *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 310; *Şezerâtü'z-Zeheb*, s. 250.

¹² Vefat tarihi ve yeri konusunda kaynakların ittifakı vardır. (*el-Burhân*, s. 13; *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 310; *Kitâbü's-sülûk*, s. 389; *el-Müccid fi İcâzi'l-Kur'âni'l-Mecid*, s. 10; *Şezerâtü'z-Zeheb*, s. 250; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb-i ve'l-Fünûn*, (Trc. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, c. I, s. 339; *Buğyetü'l-Vuât*, s. 119.

¹³ *el-Burhân*, s. 13; Zemlekânî'nin kardeşinin oğlu Abdü'l-Kâfi özetle şunları nakletmektedir: "Amcam hastalanmış, hastalığı da uzamıştı. Biz de hizmet için yanındaydık. Sağ eline iltût hastalığı arız oldu. Eli yay şekline döndü sonra el düştü, kırıldı. Kırılan el deri içerisinde asılı kaldı. Bir müddet sonra sol el, daha sonra sağ ayak sonra sol ayak hepsi de kırılmıştı. Tabiblere sordüğümüzda bu hastalığın cinsini bilemediklerini ifade ettiler..." (*Şezerâtü'z-Zeheb*, s. 250-251).

¹⁴ *el-Burhân*, s. 12; *el-Müccid fi İcâzi'l-Kur'âni'l-Mecid*, s. 10; *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 310; *Kitâbü's-Sülûk*, s. 389; *Buğyetü'l-Vuât*, s. 119.

¹⁵ *el-Müccid fi İcâzi'l-Kur'âni'l-Mecid*, s. 9; H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, c. 21 s. 242; (*Tabakâtü's-Şâfiyye*, müellifin hayatını "İbn-i Hatîb-i Zemlekân" başlığıyla verir).

¹⁶ H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, c. 21 s. 242.

¹⁷ *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 310.

¹⁸ *el-Burhân*, s. 12.

¹⁹ *el-Burhân*, s. 12; *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 310.

(Ebü'l-Hasen Ali)'nin oğlu Kemâlüddin Muhammed bin Ali ez-Zemlekânî de Hicrî 727 (M.1327)'de vefat etti.

2. Dede Zemlakâni'nin Eserleri

Kaynakların zikrettiğine göre müellifin eserleri şunlardır:

a. *Et-Tibyan fi İlmi'l-Beyân el-Matlaî alâ İ'câzi'l-Kur'ân*

Bu eseri, Cürcani'nin Delâilül-İ'câz'ını gördükten sonra kaleme almıştır. Cürcani'nin eserini çok hacimli bulduğundan kullanımı kolay olsun diye bablara ayırdı, meseleleri birleştirdi. Müellif, el-Burhan'ın birçok yerinde bu kitabına göndermeyapmıştır.

Müellif bu eserinde, Cürcani'nin değinmediği meselelere değindi. Eserini telif ederken Razi, Sekkaki, İbn-iMunkiz ve İbnü'l-Esir'in eserlerinden faydalandı.. İsmi, Şam bölgesini aşarak Mısır, Yemen, Mağrip diyarına ulaştı. Emirul-mü'minin Yahya b. Hamza Alevi el-Yemeni (v.

749) eserini telif ederken et-Tibyan'ı dört kaynaktan biri olarak kullandı. Bedruddin Malik ve Bahaüddin es-Sübki (v.774/1327) bu eserden istifade ettiler. Sübki de Suyûtî(v.911/1506)'den nakilde bulunmuştur. Ebu'l-Mutarrif Malik b. Umeyre Ahmed b. Abdullah b. Umeyra el-Mahzumi (658/1260), İbnu'z-Zemlekani'nin bu eserine reddiyeyazmış, ona da et-Tenbihat ala ma fi't-Tibyan mine't-Temvihât ismini vermiştir²⁰.

b. *el-Müfid fi İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd* (et-Tibyân kitabının muhtasarıdır.)

c. *Risâletün fi-Hasâisi'n-Nebeviyye*

d. *Şerhu't-Tenbîh*

e. *el-Mufaddal ale'l-Mufassal*

f. *el-Minhâcu'l-Müfid fi Ahkâmi't-Tevhîd*

g. *Nihâyetu't-Te'mîl fi Keşf-i Esrâri't-Tenzîl*

h. *Tahkiku'l Evla min Ehli'r-Refiki'l-âla*: Bazı kaynaklarda *Fadlül Melek 'ale'l Beşer* adıyla kaydedilen eser de bu kitap olmalıdır²¹.

ı. *Mevlîdu'n-Nebi*: Bu eser Allah resulünün doğumundan ve mucizelerinden bahsetmektedir. Eser, Ahmet Matlub tarafından Bağdat'ta 1974 senesinde neşredilmiştir.

Müellif, yukarıda saydığımız bu eserlerinden başka Nevevi'nin el-Minhâc'ı ile Abdülhak el-İşbili'nin el-Ahkâm's-Suğra'sını serh etmeye ve el-Ümm'ü düzenlemeye başlamış, fakat bu eserleri tamamlayamamıştır.

i. *el-Burhânu'l-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'ân*

²⁰ *el-Burhân*, s. 22.

²¹ Brockelmann, *GAL*, 2, 85.

3. Torun ez-Zemlekânî kimdir?

Kemâlüddin Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Ali b. Abdülvâhid b. Abdü'l-Kerîm el-Ensârî es-Semmâkî ed-Dimeşkî Hicrî 667 (M.1269) Şevval ayında Dimeşk'te doğdu²². Dedesi Dimeşk yakınlarında bir köy olan Zemlekân'da²³ hatiplik yaptığı için İbn-i Hatîb-i Zemlekân, kendisi de İbnü'z-Zemlekânî lakabıyla; Sahabe Ebû Dücâne Simâk b. Harâşe el-Ensârî'nin soyundan geldiği için de Simâkî lakabıyla anıldı²⁴. Dînî ilimlerle ilgili pek çok metni ezberledi. Devrindeki ulemadan; fıkıh, usul, sarf, nahiv ve hat dersleri aldı. Birçok muhaddisten hadis dinledi. Mantık ve cedel ilminde derinleşti. 19 yaşında ders okutmaya, ardından fetva vermeye başladı. Dimeşk'in çeşitli medreselerinde ders verdi. 716/1316'da Dâru'l-Hadis-i'l Eşrefiyye'nin meşihatlığına getirildi ve burada tefsir, hadis ve fıkıh dersleri okutmaya başladıysada buradaki görevi uzun sürmedi. İbnü'z-Zemlekânî ilmi faaliyetlerinin yanı sıra, Divan-ı İnşâ'da katiplik, hazine nâzırlığı, beytü'l-mal vekaleti, Divân nâzırlığı ve Halep kadılığı gibi idari ve kazâî görevlerde bulundu. Dimeşk kadısının vefatı üzerine el-Melikü'n-Nâsır b. Kalavun tarafından kendisine Dimeşk Kadılığı verilmek üzere Mısır'a davet edildi. Yolculuğu sırasında Bilbis'te vefat etti (16 Ramazan 727/5 Ağustos 1327)²⁵. Cenazesi Kahire'de Karâfe kabristanında İmâm Şafii'nin türbesi yakınına defnedildi²⁶.

İbnü'z-Zemlekânî dönemi ve yaşadığı coğrafyada Şafii mezhebi yaygındı. O, Şafii mezhebinde ders verme, fetva ve münazara konularında başvuru mercii olmuştur. Kendisini son müctehitlerden sayan talebesi Zehebî O'nun için "Şeyhimiz asrının âlimi, zamanının en zekilerindedir. Hem ders okuttu hem fetva verdi, hem eser tasnif etti, hem de adam yetiştirdi"²⁷. Ebu'l-Fidâ İbn-i Kesir ise onu Şam bölgesinde öğretim, fetva verme ve cedelde Şafililerin imamı olarak tanıtmış, özellikle ders verme konusundaki gayreti, tarzı ve üslubundan övgüyle söz ederek şöyle demiştir: "Ondan daha güzel ders yapan, ibaresi ondan daha açık, takriri ondan daha nefis kimse işitmedim. Hafızası sağlam, şahsiyet sahibi ve bakışı güzel bir kimseydi". İbnü'z-Zemlekânî Eş'arî kelamını da çok iyi bilen güçlü bir münazaracı olarak tanınmıştır²⁸. Kaynaklar, İbnü'z-Zemlekânî'nin, Takıyyüddin İbn-i Teymiyye ve Sadreddin İbnü'l-Vekil ile çeşitli konulardaki tartışmalarını nakletmekte, İbn-i Teymiyye ile olan durumunun husumet derecesinde olduğunu yazmaktadır²⁹. Ayrıca, bazı görüş ve fetvaları zikredilen

²² Tabakâtü's-Şafiiyye, s.310; Muhammed b. Şakir el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, (thk. Dr. İhsan Abbas), Dâr-u Sâdır, Beyrut, C.4, s.7; Abdü'l Kadir b. Muhammed en-Nuaymî ed-Dimaşkî, *ed-Dâris fi Târîhi'l-Medâris*, (thk. Ca'fer el-Hasenî), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, C.1, s. 194.

²³ Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, Dâr-u Beyrut, Dâr-u Sâdır, Beyrut 1957, C.3, s. 150.

²⁴ H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, C.21, s. 242; *el-Mücîd fi i'câzi'l-Kur'âni'l*, s. 9.

²⁵ *Fevâtü'l-Vefeyât*, s.8.

²⁶ Ahmed b. Hacer el-Askalâni, *ed-Dürerü'l-Kâmine Fi A'yâni'l-mieti's-sâmine*. (thk. Muhammed Seyyid Cade'l-Hak), Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, c.4 s.193); H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, s. 242.

²⁷ *Tabakâtü's-Şafiiyye*, s.310.

²⁸ Abdü'l-Hayy bin el-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, Dâru'l-Fikr, C. 5 s. 78,79.

²⁹ H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, c.21, s. 242 .

İbnü'z-Zemlekânî'nin iyi bir şair olduğu da belirtilmekte, çeşitli beyit ve kasidelerine yer verilmektedir³⁰.

4. Torun ez-Zemlekânî'nin Eserleri

- Er-Reddü alâ İbn-i Teymiyye fi Mes'eleti'z-Ziyâra ve'r-Reddi aleyhi fi Mes'eleti't-Talâk.
- Şerhu'l Mînhâc³¹ li'n-Nevevî³².
- Risâle³³ "Râbiü Erbaatin" (رابع اربعة)³⁴.
- Ucâletü'r-Rakib fi Zikri Eşrefî'l-Menâkıb³⁵: Hz. Peygamber (S.A.V)'in faziletlerine dairdir. Ziriklî, bu eserin daha önce basılmış olduğunu söyler. Eser Hayrullah Şerif tarafından Dimeşk'te 1993/1414 neşredilmiştir.
- Şerhu Fusûli'l-Hikem li'bni'l-Arabî³⁶.

5. el-Burhân'ül-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'an

el-Burhân'ül-âşif anİ'câzi'l-Kur'an, adından da anlaşılacağı gibi İ'câzü'l-Kur'an alanında kaleme alınmış kıymetli bir eserdir. Müellif dede Zemlekânî, kendi dönemindeki geleneğe uyararak kısımlar, bahisler, fasıllar, fenler, yer yer de tenbihler kullanarak başlıklandığı bu eserinde, sadece mensubu olduğu Cürçânî ekolünün tarzı üzere; İ'câzü'l-Kur'an'a ait meseleleri ele almakla kalmamış, aynı zamanda konuları işlerken kullandığı örneklerden hareketle kelimeler, tasavvuf, usûl-ü tefsir ve bazen de fıkha ait konulara yer vermiş; değerlendirdiği bazı konularda görüş ve tercihini kendine has cümlelerle ifade etmiştir.

Müellif, kitabına beyan harikası bir mukaddime ile başlamış ve eserini üç ana kısma ayırmıştır. Birinci kısımda "İ'cazu'l-Kur'an", ikinci kısımda "Delâlat-i İfrâdiyye", üçüncü kısımda ise "Eser Yazmada Dikkat Edilecek Hususlar" başlıkları altında konuları incelemiştir.

Müellif, mukaddimedede ele aldığı konuları üç fasıl olarak düzenlemiş, birinci fasılda beyan ilminin hakikati, maksadı ve bu ilmi elde etme yollarını açıklamış, ikinci fasılda ise lafızdaki galat durumlarını ele almış, bunu da üç başlıkta incelemiş ve bu konuda geniş izahatta bulunmuştur. Üçüncü fasılda ise bu ilmin imamlarınca bilineneve kullanılan *el-Fesâhat*, *el-Beyan* ve *et-Tibyân* lafızlarının şerhini yapmıştır.

el-Burhan'ın üç ana kısmından biri olan *İ'cazu'l-Kur'an* bahsinde, Kur'an'ın İ'cazının kendine has telifinden kaynaklandığını belirtmiş ve kullandığı bütün

³⁰ H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, c.21 s. 242; *Tabakâtü's-Şâfiyye*, s. 310.

³¹ İbnü'z-Zemlekânî, el Mînhâc'ın bir bölümünü şerh etmiştir. Eserin tamamını değil.

³² *Şezerâtü'z-Zehab*, s.79

³³ İbnü'z-Zemlekânî, bu risaleyi hem nazm hem de nesr olarak düzenlemiştir.

³⁴ *Fevâtü'l-Vefeyât*, s.8.

³⁵ H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, c. 21 s. 242;

³⁶ *Mevsûatü A'lâmi-L'ulemâi Ve'l-Üdebâi'l Arabi'l-Müslimîn*, (mecelle 11), Beyrut, 1427-2006 (İSAM 149839).

örneklerle de bu görüşünü ispat etmeye çalışmıştır. Bu bölümde Nazzam'ın görüşlerini değerlendirmiş ve ona cevap vermiştir. Kur'an'ın çeşitli i'caz vecihlerini incelemiş ve Kur'an'ın gönderilişindeki ana gayelerin neler olduğunu Fatiha suresinden de deliller getirerek açıklamış ve bismelenin Fatiha'dan bir ayet olduğu görüşünü benimsemiştir.

Kitabın ikinci kısmını oluşturan *Delâlat-i İfrâdiyye* bahsini müellif, on faslı içeren bir mukaddime ile beş bahiste ele almış, bu fasıllarda kelimeyi; yapısı, durumu, delâlet yönü vb. çeşitli vecihleriyle değerlendirmiş, Kur'an'ın ifade kalıplarında, nüzul ortamının üslubunu gözetmesi, hakikat ve mecaz, ma'rife ve nekra, müştak isim ve fiilin delâleti, sıfat ve haberin farkı gibi konuları ayrıntılı olarak ele almış, son olarak da belli bir başlık altında toplanamayan كاد gibi bazı fiillerle ما و إنما gibi bazı harflerin ve edatların anlamını, mahallini, hükmünü ve hangi manalarda kullanıldıklarını örneklerle anlatmıştır.

Eser yazmada dikkat edilecek hususların incelendiği, kitabın üçüncü kısmı te'lifile ilgili dikkate alınması gereken konulara ilişkin olup, müellif bu bölümü bir mukaddime ve yirmi fen olarak düzenlemiş, mukaddimeyi de iki fasla ayırmış, bu fasıllarda nesir ve nazımla uğraşan kişilerin dikkat etmesi gereken konuları ve nazmın derinliğine, rumuzlarının inceliğine delalet eden hususları ele almıştır.

Üçüncü kısmın mukaddimesinden sonra müellif, bu kısmın ana konusu olan eser telifinde dikkat edilmesi gereken noktaları “fen” başlığı altında yirmi madde halinde bölümlendirmiştir: İsmi fiile takdimi, haberin ma'rife veya nekra olması, cümle veya müfred olması, cümle içerisinde bazı isimlerin bazılarına takdiminin belagat açısından faydaları, *ishâb* ile *icâzın* tanımı ve aralarındaki fark, *te'kid* ve *te'kidin* kısımları, *hazf* ve *hazfden* kaynaklanan *ibham* ve *ihâm*, *me'ûl-ü bih*'in kelam içerisindeki varlık hikmeti ve cümle içerisinde icra ettiği fonksiyon, fiillerin, mamülde amel konusundaki tenazuu, *hâl ve hâl*'in durumları, temyiz ve temyiz ile hâl arasındaki fark, *fasıl* ve *vasl*'in faydaları ve kısımları, takdim ve te'hir ve bunların sebepleri, ibarelerin birbirlerine üstünlük sebepleri, genellikle kinaye, istiare ve temsilde kullanımı söz konusu olan kelamın delalet yönleri, lafızların manalara tabi olduklarının beyanı, *ifrat* ve *nüzûl*, i'raz ve imtina (yani hükmü açıkça belirtmekten imtina etmek), *leff* ve *neşr*, iltifat ve iltifatın manaya etkisi, belagatta tefsirin yeri ve bunlarla ilgili konular müellif tarafından ele alınmıştır.

Müellif, ele aldığı konuları Kur'an ayetlerinden, yer yer hadisi şerifler ve Arap kelimelerinden örneklerle detaylı bir şekilde incelemiş, kitabın sonunda yer alan *Hatime* başlığında da “*Kur'an'ın i'câzı, Kur'an kelimelerinin değerli oluşunda değil, belki kelimelerin birbiriyle te'lifinde aranmalıdır*” vurgusu yapmıştır.

6. Eserin Nisbetinde Yapılan Hata ve Tashihi

el-Burhânü'l-Kâşif an İcâzî'l-Kur'ân adlı eser, bazen dede ez-Zemlekânî (v.651/1253)'ye bazen de torun³⁷ ez-Zemlekânî'ye (v.727/1327) nispet

³⁷ *el-Burhân*, s. 13; *el-Müccid fî İcâzî'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, s. 9.

edilmiştir. Ülkemizde yayımlanan bazı kitap ve ansiklopedilerde de *el-Burhân*'ın torun ez-Zemlekânî'ye (v. 727/1327) nispet edildiğini müşâhede etmekteyiz³⁸.

Ayrıca Cürcânî ekolünün takipçileri ve onun yolunu geliştirenler olarak ez-Zemahşeri (h. 538), Fahreddini Râzi (h.606) ve es-Sekkâkî (h.626) gibi isimler zikredilmesine rağmen İbnü'z-Zemlekânî'nin ismi geçmemektedir³⁹.

el-Burhân'ın tahkikini yapan Dr. Ahmed Matlûb da bu konuda şunları söylemektedir: *Keşf-i Zünûn* da dâhil kadîm kitaplar *el-Burhân*'ı kâh dedeye (v. 651/1253), kâh toruna (v.727/1327) nispet etmişlerdir. III. Ahmed kütüphanesindeki yazma nüshada eser dedeye nisbet edilirken, Şam Zahiriyeye kütüphanesindeki yazma nüshada toruna nispet edilmektedir. Eser üzerine yaptığımız etütler bu eserin toruna değil de dedeye ait olduğunu te'yid etmektedir. Sıralayacağımız deliller de kitabın dedeye ait olduğunu söylemektedir.

1. Torun'a nispet edilen Şam Zahiriyeye kütüphanesinde bulunan nüshadaki kitabın yazım tarihiyle ilgili not, eserin dedeye ait olduğunu söylemektedir ki bu tarihte torun henüz dünyaya gelmemiştir. Şam Zahiriyeye kütüphanesindeki nüshada belirtilen eserin bitirilme tarihi 645'tir⁴⁰, ancak torun Zemlekânî ise 666 ya da 667'de dünyaya gelmiştir⁴¹.

2. Müellif *Şerhu't-Tenbîh ve Nihâyetü't-Te'mîl fi Keşf-i Esrâri't-Tenzîl* gibi kendi telifi olan kitaplarına *el-Burhan*'da işaret etmiştir. *Nihâyetü't-te'mîl fi keşf-i esrâri't-tenzîl*de dede ez-Zemlekânî'ye aittir. el-Meşhedânî, bu eserin ismini "Nihâyetü't-Te'mîl fi Esrâri't-Tenzîl" olarak vermektedir. Bu eser de aynı şekilde toruna nisbet edilmektedir. Ancak müellif ez-Zemlekânî, el-Burhân'ın pek çok yerinde bu eserden bahsetmekte ve ona göndermede bulunmaktadır⁴². Bunun en mühim delîli İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin *el-Fevâid* kitabının kaynaklarından olarak bu kitabı zikretmesi ve onu dede ez-Zemlekânî'ye nispet etmesidir⁴³.

3. Müellif, H. 646 senesinde vefat etmiş olan şeyhi Cemaleddin Ebû Ömer İbnu'l-Hâcib'den bahsettiğinde "Rahimehullâh" ibaresini zikretmez⁴⁴. Bu da gösteriyor ki bu eser İbnu'l-Hâcib'in vefatından önce tamamlanmıştır.

³⁸ Buna en açık örnekler olarak, H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, c. 21 s. 242, 243; Ali Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, MÜİFV Yay., İstanbul 1991, s. 169 ve İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 168'de verilen bilgiler gösterilebilir.

³⁹ Dede Zemlekânî, *Et-Tibyan fi İlmi'l-Beyân el-Matlaî alâ İcâzi'l-Kur'ân* adlı eserini Cürcanî'nin *Delâilül-İcâz*'ını gördükten sonra kaleme almıştır. Cürcanî'nin eserini çok hacimli bulduğundan kullanımı kolay olsun diye bablara ayırmış, meseleleri birleştirmiş ve *el-Burhân*'ın birçok yerinde bu kitabına gönderme yapmış, Cürcânî'nin değinmediği meselelere değinmiştir. Ayrıca bkz. Sedat Şensoy, "Nazmu'l-Kur'an", *DİA*, c. 32, s. 464-465.

⁴⁰ *el-Burhân*, s. 32.

⁴¹ H. Mehmet Günay, "İbnü'z-Zemlekânî", *DİA*, c. 21 s. 242.

⁴² M. Bahaüddin İslamoğlu, *Kemâlüddin Abdülvâhid b. Abdülkerîm ez-Zemlekânî (v. 651/1253) ve el-Burhân'ül-kâşif an İcâzi'l-Kur'ân Adlı Eseri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁴³ *el-Burhân*, s. 25.

⁴⁴ III. Ahmed nüshasında.

4. Müellif, hem *et-Tibyân* hem *de el-Burhân* kitabında aynı metodu izlemektedir. İki kitabın bölümlerini de üç taksimde ele alır. Küçük farklılıklar hariç iki kitabın metodunun aynı olması da bize bu kitabın dede ez-Zemlekâni'ye ait olduğunu gösterir.

5. Müellif, Tenbîh, Dekîka, Vehm, Hâtime gibi *et-Tibyân*'da kullandığı bazı başlıkları *el-Burhân*'da da kullanmaktadır.

6. Müellif, *et-Tibyân*'dan birçok bölümü *el-Burhân*'da da kullanmıştır. Bazı kısımlar tıpkı basım gibidir.

7. İlmi tartışmalarda onayladığı veya reddettiği görüşleri arzederken delil getirmede *et-Tibyân*'da kullandığı metodu *el-Burhân*'da da çokça kullandığı görülmektedir.

8. İki kitabında da (*et-Tibyân* ve *el-Burhân*) Cürcâni'nin çizgisini takip eder. Nazm nazariyesinde de ona tabi olur. *Delâilü'l-İcâz*'dan yaptığı nakillerde en ufak bir değişiklik yapmadığı gibi nas'ların tahlilinde de Cürcâni'den faydalanır. Bu da gösteriyor ki iki kitabın müellifi de aynıdır.

9. Kadim kaynaklar torun Zemlekâni'nin hayatı, eserleri, fetvâları ve görüşlerini, lügavî, fikhî ve edebî yönleriyle ele almalarına rağmen *el-Burhân* kitabını ona nispet etmemişlerdir⁴⁵.

Netice olarak, eserin Şam Zahiriyeye kütüphanesinde bulunan nüshadaki yazım tarihi, ayrıca dede Zemlekâni'nin diğer eserlerinde de bu kitabına işaret etmesi, İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin *el-Fevâid* adlı kitabında eserin dedeye ait olduğunu belirtmesi, söz konusu eserin dede Zemlekâni'nin *et-Tibyân* ve *el-Burhân* adlı eserlerinde takip ettiği metodun benzer olması, bölüm başlıklarının çoğunlukla aynı olması ve kadim kaynakların torun Zemlekâni'nin hayatından ayrıntılı olarak bahsetmelerine rağmen bu kitabı ona nispet etmemeleri, ayrıca dede Zemlekâni'nin *el-Mücîd fi İcâzi'l-Kur'âni'l-Mecîd* adlı eserini tahkik eden el-Meşhedâni'ni de *el-Burhan*'ın dede Zemlekâni'ye ait olduğunu söylemesi⁴⁶, ileri sürdüğümüz bu görüşün delillerindedir.

Sonuç

XIII. yüzyılda İcâzü'l-Kur'an'a ihtimam gösteren, belâgatta Cürcâni ekolünü destekleyen; ilmin her çeşidinde kuvvet sahibi ve ilmu'l-meânî, beyân ve edebiyatta imam; nazımda olduğu gibi nesirde de kuvvetli bir şair, son derece zekî, çalışkan ve pratik bir âlim olan ve birçok esere imza atan İbnü'z-Zemlekâni'nin en önemli eserlerinden birisi de; üslup olarak bedî' sanatının öne çıktığı, beyan harikası bir mukaddime ile başlayan *El-Burhân'ül-Kâşif an İcâzi'l-Kur'an*'dır. Bu eser Kur'an'ın İcâzının, Kur'anın kendine has telifinde olduğu tezine dayanır.

Önceki bölümlerde açıkladığımız deliller, *El-Burhan* kitabının dede Ez-Zemlekâni'ye ait olduğunu gösteren bir kısım işaretlerdir. Derinlemesine yapılan

⁴⁵ *el-Burhân*, s. 25-26 (Bu değerlendirmeleri eserin muhakkiki Ahmet Matlûb yapmaktadır).

⁴⁶ ez-Zemlekâni (651/1253), *el Mucid fi İcâzil Kur'an-il Mecid*, Tahkik Halid Ahmed el Meşhedani, Darı Ammar, Amman 2006, s. 34 vd.

| M. Bahaüddin İSLAMOĞLU |

diğer araştırma ve uzun tetkikler de bizim bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Aralarında sıla-i rahim bulunan ve aynı isimle anılan iki müellif arasında gidip-gelen bu kitap neticede gerçek sahibini bulmuştur. Dolayısıyla, *El-Burhân'ül-Kâşif an İ'câzi'l-Kur'an* adlı eserin eldeki verilerden ve çeşitli incelemelerden hareketle, dede Zemlekânî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bostan**, İdris, “Ba’lebek”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 5, s. 9.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, TDV. Yayınları, 1995.
- Çelebi**, Kâtib, *Keşfü’z-Zünûn an Esâmi’l-Kütüb-i ve’l-Fünûn*, (Trc. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, c. I.
- ed-Dimaşkî**, Abdül Kadir b. Muhammed en-Nuaymî, *ed-Dâris fî Târîhi’l-Medâris*, (thk.Ca’fer el-Hasenî), Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, C.1.
- el-Askalâni**, Ahmed b. Hacer, *ed-Dürerü’l-Kâmine Fî A’yâni’l-Mieti’s-Sâmine*. (thk. Muhammed Seyyid Cade’l-Hak), Dâru’l-Kütübi’l-Hadîse, c.4.
- el-Esnevâ**, Abdürrahîm, *Tabakâtü’ş-Şâfiyye*, Dâru’l-Kütüb el-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997.
- el-Hamevî**, Yakut, *Mu’cemu’l-Büldân*, Dâr-u Beyrut, Dâr-u Sâdır, Beyrut 1957, C.3.
- el-Hanbelî**, Ebû Felâh Abdül-Hayy b. el-İmâd, *Şezerâtü’z-Zeheb fî Ahbâr-i Men Zeheb*, el-Mektebe et-Ticârî, Beyrut, c. 5.
- el-Kütübî**, Muhammed b. Şakir, *Fevâtü’l-Vefeyât*, (thk. Dr. İhsan Abbas), Dâr-u Sâdır, Beyrut, C.4.
- el-Makrizî**, Takıyyüddin Ahmed bin Ali, *Kitâbü’s-Sülûk li Ma’rifet-i Düveli’l-Mülûk*, (Tashih M. Mustafa Ziyâde), Kâhire Üniv. Yay., Kahire 1956,c. II.
- es-Suyûtî**, Celâlüddîn Abdurrahmân, *Buğyetü’l-Vuât Fî Tabakâti’l-Lüğaviyyîne ve’n-Nühât*, (Tahkîk M. Ebü’l-Fadl İbrahim), Halep,1965, c. 2.
- Ez-Zemlekânî**, Kemâlüddîn Abdülvâhid b. Abdülkerîm, *el-Mücid fî İcâzi’l-Kur’âni’l-Mecîd li-ibn-i Hatîb-i Zemlekân*, Şa’bân Salâh (Thk.), Garîb Matbaası, Kahire 2007.
- ez-Zemlekânî**, *el Mucid fî İcazil Kur’an-il Mecid*, Tahkik Halid Ahmed el Meşhedani, Darı Ammar, Amman 2006.
- ez-Zemlekânî**, *el-Burhânü’l-Kâşif an İcâzi’l-Kur’ân*.
- Günay**, H. Mehmet, “İbnü’z-Zemlekânî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 21 s. 242.
- İslamoğlu**, M. Bahaüddin, *Kemâlüddin Abdülvâhid b. Abdülkerîm ez-Zemlekânî (v. 651/1253) ve el-Burhânül-kâşif an İcâzi’l-Kur’ân Adlı Eseri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Mevsûatü A’lâmi-L’ulemâi Ve’l-Üdebâi’l Arabi’l-Müslimîn*, Beyrut, 1427-2006, (İSAM 149839).
- Şensoy**, Sedat, “Nazmu’l-Kur’an”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 32, s. 464-465.
- Tomar**, Cengiz, “Şam”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yay., İstanbul 2010, c. 38, s. 311.
- Turgut**, Ali, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, MÜİFV Yay., İstanbul 1991.